

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve İslami Finans Perspektifi

Sustainable Development Goals and Islamic Finance Perspective

Muhammet Fatih CANBAZ^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Gerede Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Bolu/TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-4711-3489

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 26 Nisan 2022

Kabul tarihi: 2 Temmuz, 2022

Anahtar Kelimeler:

Sürdürülebilir kalkınma,
İslami finans,
İslam iktisadı

ARTICLE INFO

Article History:

Received: April 26, 2022

Accepted: July 02, 2022

Keywords:

Sustainable development,
Islamic finance,
Islamic economics

ÖZ

Dünyamız, insanlık tarafından ısrarlı bir biçimde daha fazla üretim, tüketim ve israf yoluyla yok oluşa mahkûm edilmektedir. Bu yok oluşu durdurmak adına girişilen ekonomik ve sosyal çabalar "sürdürülebilirlik" çabaları olarak adlandırılmaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma; insanlığın ortak bir görevi olarak nesillerin hayatiyetlerini sürdürebilmeleri için gerekli olan kaynakları israf etmeden, akılcıca yöneterek günümüz insanlığının ihtiyaçlarını karşılayabilme ve gelecek nesillere aktarabilme iradesini temsil eder. Tanımda ortaya konulan hedef veya yaklaşım biçimi, İslam İktisadı ve finansının umdesinde doğal olarak var olan amaçlardan kabul edilmektedir. Bu çalışmada İslami finans perspektifi ile uyumlu olan bu anlayış üzerinde durularak İslam iktisadı ve finansının sürdürülebilirlik çabalarına yapabileceği katkılar ve sunabileceği fırsatlar araştırılmıştır. Araştırma neticesinde İslam iktisadı anlayışının; İslami bankalar yoluyla, zekât, vakıf, sadaka, karz-ı hasen, İslami mikro finans, İslami kitle fonlaması gibi sosyal finans araçlarıyla ve İslami finans eğitimiyle ortaya koyacağı insan modeliyle sürdürülebilir kalkınmaya büyük katkılar sunabileceği anlaşılmıştır. Ek olarak kapitalist anlayışın neden olduğu finansal krizler ve çevre sorunları nedeniyle sürdürülebilir kalkınma çabalarında başarısız olduğu iddia edilmektedir.

ABSTRACT

The world is condemned to extinction by humanity persistently through more production, consumption and waste. The economic and social efforts to stop this extinction are called "sustainability" efforts. Sustainable development, as a common task of humanity, represents the will to meet the needs of today's humanity and transfer it to future generations by wisely managing the resources necessary for the survival of generations without wasting them. The target or approach specified in the definition is accepted from the aims that naturally exist in the principles of Islamic Economics and Finance. In this study, the contribution of Islamic economics and finance to sustainability efforts and the opportunities it can offer are investigated by emphasizing this understanding that is compatible with the Islamic finance perspective. As a result of the research, it has been understood that Islamic economics can make great contributions to sustainable development through Islamic banks, social finance tools such as zakat, waqf, sadaqah, qard-al hasan, Islamic microfinance, Islamic crowdfunding, and the human model that will be revealed by Islamic finance education. In addition, it is claimed that sustainable development efforts are unsuccessful due to financial crises and environmental problems caused by capitalist understanding.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: muhammetfatih.canbaz@ibu.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

In this study, it is researched how Islamic Economics and Finance can serve sustainable development goals and offer opportunities. Islamic economics and finance see capitalism as the source of many of today's sustainability problems and make some fundamental criticisms. Considering the scope of these criticisms, it is seen that they are related to the negative situations that are tried to be solved in today's world and that capitalism has created. It is therefore important to understand what Islamic Economics and Finance has to say about sustainable development. It is necessary to determine the theses of the principles of Islamic economics on sustainable development and their contributions to sustainable development. With this aspect, the study hopes to contribute to the reader and present a new perspective.

Literature review method was used in the study. Existing research on sustainability has been examined and studies related to Islamic economics and finance have been systematically included in the article. Resource scanning includes the processes of identifying, reading, examining, taking notes and evaluating resources for a specific purpose. This method is used in all scientific studies as one of the most basic data collection methods. Resource scanning is the process of re-creating a product with up-to-date information by reprocessing the information while preventing the loss of old studies. In this way, accumulation, development and continuity in knowledge are provided. Similarly, in this study, new information and results have been created about the relationship between Islamic finance and sustainable development.

A beautiful world is not possible unless human development, socio-economic development and the environment are taken into account in a tripartite manner. Sustainable development efforts stand as a duty in front of all humanity as a reflection of this conviction. Today, when environmental and financial problems have reached their peak, sustainability efforts have become an issue that should be considered primarily at the point of solving the problems. Despite everything, it is seen that the sustainability efforts put forward since the 70s have not yet produced the expected results in these times when modern capitalist systems and institutions are the dominant factor. It is not a coincidence that even the global awareness on the subject is formed when the point of no return is reached. Extreme poverty, people living on the border of hunger, people who cannot access water, climate problems, injustices, unnecessary mass production, wildly consumed foods, nature and most importantly "consumed humanity" factor reveal the need for a real change that centers all living things as a new paradigm.

In the thoughts expressed in this study, it has been tried to reveal that Islamic Economics and Finance, its principles and moral people can serve the purposes of sustainable development. If the economic and social structure suggested by Islam is delayed, it is thought that nature, animals and all other living things will be adversely affected by this irreversible process. Today, indirectly, green finance, ethical finance or moral finance efforts are a process of assimilation to the model proposed by Islam. It has been seen that most of the sustainable development proposals are compatible with the basic principles of Islam.

As a result of the research, Islamic economics and finance; It has been understood that it can make great contributions to sustainable development through Islamic banks, social finance tools such as zakat, waqf, sadaqah, qard-al hasan, Islamic microfinance, Islamic crowdfunding, and the human factor it will raise through Islamic finance education. In addition, it is thought to have failed in sustainable development efforts due to financial crises and environmental problems caused by capitalism. The world needs a new perspective that is just, supports human well-being, accepts and respects nature as a living thing, and gives animals their due. Islamic Economics and Finance should be considered as an alternative, as a system that is seen to be compatible with sustainable development goals with the current information and is aimed at realizing change. By increasing awareness, the rapid integration of Muslim societies into the process can be achieved and a leading role can easily be played in this regard.

Giriş

İkinci Dünya savaşı ardında büyük bir yıkım bırakmış ve bu süreçten etkilenen tüm ülkeler hızlı bir şekilde rehabilitasyon sürecine girmiştir. 1970'lerin sonuna kadar süren krizin etkileri dünyada kalkınma hareketlerini sürekli canlı tutmuştur. Kalkınma hareketlerinde öncü yaklaşım, ülkelerin refah seviyesini arttırmak amacıyla sanayileşmeye önem verilerek modern ve zengin toplumların inşa edilmesiydi. Bu dönemde girilen kalkınma hareketleri meyvelerini vermiş ve orta gelirli ülkelerin iktisadi göstergelerinde ciddi büyümeler kaydedilmiştir. Bu büyüme, ülkelerin sanayilerinin milli gelir içerisinde daha fazla pay alarak büyümesi şeklinde gerçekleşmiştir. Orta gelirli ülkelerin hızlı ekonomik gelişimine rağmen diğer tarafta düşük gelirli az gelişmiş ülkelerde aynı sonuç üretilememiştir. İnsani gelişimi sadece ekonomik büyümeyle formüle eden kapitalist kalkınma anlayışının sonucunda sınırsızca tüketilen beşerî ve doğal kaynaklar, zenginleşen açgözlü bireyler ve fazlasıyla fakirleşen toplumlar idealize edilmiştir.

İkinci dünya savaşından sonraki süreç dünya ekonomisinde fırsatları değerlendiren birtakım ülkeleri ve yeni siyasi denklemleri ortaya çıkarmıştır. Orta gelirli ülkelerde yaşanan olumlu ekonomik göstergelere rağmen sosyal refaha ve insani göstergelere ilişkin toplumsal uçurumlar, ekonomik büyüme odaklı kalkınma anlayışının tartışılmasına neden olmuştur. Tartışmalarda, kalkınma anlayışında insana dair meselelerin de dikkate alınması gerektiği, işsizliğe, gelir eşitsizliğine, yoksulluğa, doğayla dengeye ve temel insani ihtiyaçlara cevap verebilecek bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu savunulmuştur. Çünkü kapitalist ekonomi anlayışı doğayı hammaddeye ve değeri ifade eden İnsan'ı üretim için bir araca indirgemmiştir. Yenilikçi yaklaşım arayışları sonucunda kalkınma kavramına bakış açısı değişerek *ekonomik büyüme odaklı* yaklaşımından ziyade *insan merkezli kalkınma* yaklaşımı önem kazanmaya başlamıştır (Zafir, 2014). Kalkınmayı sadece *refah düzeyi* olarak anlama ve ekonomik kalkınmanın birçok problemi çözeceği kabulü henüz tam olarak değiştirilemese de dönüşüm kendini göstermektedir. Geline noktada kalkınmaya ilişkin geleneksel kabullerin dünyanın boğuştuğu büyük sorunlara çözüm üretmediği ve salt refah düzeyinin artırılmasının bir çıkış olamayacağı anlaşılmıştır. Dünyanın belirli bölgelerinin hatta belirli bireylerin ciddi varlık sahibi olmalarına karşın aşırı yoksulluk içerisindeki toplumlar, suya erişimi olmayan bir kıta, gelir dağılımında inanılmaz boyuta ulaşan uçurumlar, eşitsizlikler, ülkeler arası yaşanan katliamlar, sömürgeler ve dünyanın maruz kaldığı büyük çevresel sorunlar göstermiştir ki kalkınma kavramının öncelikle *insanın kalkınması* şeklinde anlaşılması gerekmektedir.

Ulaşılması arzulanan bu insan merkezli anlayış özü itibariyle Türk-İslam kültüründe büyük bir yere sahiptir. Anlayış, birçok kaynakta sıkça vurgulanmış ve yakından tanıdığımız bir felsefeyi ifade etmektedir. Şeyh Edebali'nin, Batı dünyasında devlet anlayışının oluşmasından üç yüz yıl önce Osman Gazi'ye "*Ey oğul, insanı yaşat ki, devlet yaşasın!*" şeklindeki öğüdü bu anlayışın bir tezahürüdür. Benzer şekilde Yunus Emre'ye şu mısraları yazdıran aynı anlayıştır. "*Bir gez gönül yıktın ise, kıldığın namaz değil / Yetmiş iki millet dahi, elin yüzün yumaz değil*". Bu iki hikmetli söylemin temellerini İslam'ın insana verdiği değer ve karşılıklı yüklediği sorumluluklarda aramak gereklidir. İslam'da Kur'an-ı Kerim vasıtasıyla bildirilen insana dair telkinler ve uyarılar, insanın insana ve dahi topluma karşı hassas davranmasını salık vermektedir. İnsan kainattaki yaratılmış en şerefli ve en güzel varlık¹ olarak ifade edilerek, akıl ve iradesiyle meleklerden dahi üstün bir varlık şeklinde konumlandırılmıştır. İslam'ın ana kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Sünnet incelendiğinde ise öğretileriyle insan

¹ Tin Suresi - 1-4 . Ayet

merkezli olduğu şeksiz bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle İslam toplumlarında önce insan politikası her zaman önemli olmuştur. İnsanın kişisel olarak tekamülü ve devletin kalkınması insanla olan ilişkisine bağlanmıştır.

Sürdürülebilir Kalkınma (SK); gelecek nesillerin hayatiyetlerini sürdürebilmeleri için gerekli olan kaynakları bugünden tüketmeksizin, akıllıca yöneterek günümüz insanlığının ihtiyaçlarını karşılayabilme ve gelecek nesillere aktarabilme çabalarını temsil eder. Çevresel kaynakların gelecek nesillere aktarılması ve bu hakkın teslimi sürdürülebilir kalkınma açısından insani bir gerekliliktir. Bunu yaparken de bugün yaşayan insanın yoksunluk yaşamasına izin vermeden tüketimde bir sınır çizilmesi önerilmektedir. İlk kez Birleşmiş Milletler tarafından “Our Common Future” başlıklı Brundtland raporunda deklare edilen bu ifadeler tüm toplumlar için bir ödev olarak sunulmuştur. Sürdürülebilirlik kavramı başlangıç aşamasında yalnızca yenilenebilir enerji alanı için kullanılan bir kavram iken dünyanın yüz yüze kaldığı finansal krizler, iklim değişiklikleri ve salgınlar sonrası dünya toplum refahının giderek zayıflaması sürdürülebilirliğin hemen hemen her alanda düşünülmesini gerekli kılmıştır. Bu kapsamda ekonomik büyümenin de sürekli hale getirilmesi nosyonu, insana, tabiata ve hayvanata minimum tahribatla yürütülmesi gereken çevreci bir dünya görüşüne dönüşmüştür. Nihayetinde çevre ile sosyoekonomik gelişme arasında bir ilişki kurulabilmiştir. Bu dönüşüm, ideal bir dünya geleceğini garanti altına almayı umdesinde barındırırken zorlukları da atlanmamıştır. Raporda sürdürülebilir kalkınmanın değişmeyen bir duruma uyumu değil kaynakların dengeli kullanımına, yatırımların yönüne, yeni teknolojik gelişmelere ve kurumsal vizyonun farklılaşması gibi dinamik meselelerle de uyumu ifade ettiği belirtilmektedir. Bu süreç, kolay veya basit değil tam tersine acı verici değişimler içerebilecektir. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınmaya adaptasyon kararı bireyler veya kurumlar tarafından değil siyasi bir irade tarafından verilmelidir (United Nations, 1987).

Dünyanın daha yaşanabilir bir hale getirilmesi için ortaya koyulan, insanı ve diğer tüm canlıları dikkate alan özellikle çevreci yaklaşımlar Müslümanlara görev olarak sunulan temel kaidelerdendir. Bu nedenle Müslüman toplumların sürdürülebilir kalkınmaya entegrasyonunun daha kolay olacağı tahmin edilmektedir. Bu hususta İslam’ın dikkat çektiği kaidelere kısaca değinilecektir. Allah Teala, Müslümanları dünyaya imar ve ihya için göndermiş ve bu bilinçle hareket etmelerini emretmiştir. Dolayısıyla bireyler dünya ile ilişkilerinde sorumlu, duyarlı ve korumacı olmak zorundadırlar. Bu çevreci bilince ilişkin ayeti kerimeler ve bazı vakalar aşağıda kısaca sıralanmıştır (Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2022).

- “İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu” Rûm, 30/41. Ayeti kerime, karada ve denizde belirlenmiş bir nizamın varlığına işaret ederken insanların bu düzeni bozduklarına işaret etmektedir. Bugünün bir özeti gibi duran ayet, dengenin korunmasını ve sürdürülebilir bir yaşamın önemini vurgulamaktadır.
- “Kıyamet kopuyor olsa dahi elinizdeki fidanı dikin.” İbn Hanbel, III, 184. Bu hadisi şerif ile insanın doğaya karşı olan sorumlulukları hatırlatılırken kıyamet gibi şiddetli bir an üzerinden betimlenerek önemi ortaya koyulmaktadır.
- “Uhud bizi sever, biz de onu severiz.” Buhârî, Megâzî, 82. Bu hadisi şerifte ise Peygamberin (s.a.v) bir dağa olan muhabbeti ve ilgisi dikkat çekmektedir. Uhud dağının ikili ilişkide muhatap alınması Müslümanlara tabiatla geliştireceği ilişkiye dair işaretler vermektedir.
- “Bu dilsiz hayvanlar hakkında Allah’tan korkun.” Ebû Dâvûd, Cihâd, 44. Sürdürülebilir kalkınmanın diğer önemli başlıklarından olan hayvanata ilişkin korumacı çabalara bu hadisi şerifte değinilmektedir. Hayvanlara zulmedilmemesi ve onların da haklarının olduğu ortaya konulmaktadır. Hakların tesliminin yanında emredilen şekilde davranılmaması halinde ise

hesabın var olduğu ve korkulması gerektiği açıkça ifade edilmektedir. Bu hadis insan ve hayvan ilişkilerine dair Müslümanlara bir çerçeve çizmektedir.

- *Peygamber Efendimiz (s.a.v.), sahabeden Sa'd'a uğramış ve abdest alırken israf ettiğini görünce "Bu israf da nedir?" diye sormuştur. Sahabe, "Abdestte de israf olur mu?" şeklinde soru sorunca ise "Evet, akmakta olan bir nehirde abdest alsan dahi" (İbn Mâce, Tahâret, 48) şeklinde cevap vermiştir.* Bu vaka ise su ve suyun dengeli kullanımı ile ilgili güzel bir örneklik teşkil etmektedir. Bu kadarıyla iktifa edilen örnekler neticesinde sürdürülebilir yaşam konseptinin İslam'da temelde var olduğu anlaşılmaktadır.

Modern sürdürülebilir kalkınma çabaları günümüzde çok yönlü şekilde ele alınmaktadır. Ancak tüm çabaların üç ana amaca hizmet etmesi gerektiği düşünülmektedir. Bunlar; nesiller arası sürdürülebilirlik, çevresel/ekolojik sürdürülebilirlik ve sosyal içerme yoluyla sürdürülebilirliktir (Zaman & Qadir, 2020). Tüm dünyanın ortak görevi olarak benimsenen bu çalışmalar hedeflere dönüşerek özelde 17 alt amaç ile çevrelenmiştir. Öncelikle yoksulluğu ortadan kaldırmak, gezegeni korumak, geleceğin ve bugünün insanının refahını sağlamak olarak başlayan serüven giderek daha da tematik hale gelmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) genel kurulu tarafından 2016 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları" (SKA) gelecek için bir ajanda haline gelmiş ve 2030'a kadar ulaşılması hedeflenmektedir (United Nations, 2022). İlgili amaçlardan da anlaşıldığı üzere insanı ve tabiatı merkezine almayan hiçbir girişim veya ürün uzun ömürlü olamayacaktır. Bu amaçlar ortak yaşamın sürdürülebilir hale getirilmesi açısından bir zorunluluktur. Bireysel fayda düşüncesinden toplum yararını önceleyen bir düşünceye geçiş yapılarak döngüsel bir ekonominin işler hale gelmesi arzulanmaktadır.

Şekil 1: Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

Kaynak: (United Nations, 2022)

Sürdürülebilir kalkınma amaçları incelendiğinde ortaya konması gereken çabaların büyük oranda üretim, tüketim, harcama, ekonomi gibi finansal meselelerle ilişkili olduğu görülebilir. Bu çalışmada sürdürülebilir kalkınma hedeflerine İslam İktisadı ve Finansının nasıl hizmet edebileceğinin ve nasıl fırsatlar sunabileceğinin ortaya çıkarılması ve temel bir çerçeve oluşturulması amaçlanmıştır. İslam iktisadi anlayışının günümüz sürdürülebilirlik sorunlarının çoğunun kaynağı olarak kabul ettiği kapitalizme yönelik olarak bazı temel eleştirileri bulunmaktadır. Bu eleştirilerin kapsamına bakıldığında *sürdürülemezliğe* neden olan finansal sorunlarla bütünüyle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu nedenle İslam İktisadı ve Finansı anlayışının sürdürülebilir kalkınmada ne söylediğini anlamak önemliken İslam iktisadı

öğretilerinin SK'ye ilişkin tezleri nelerdir ve bu tezlerin SK'ye ne şekilde katkı sunabileceğinin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Çalışma bu yönüyle okuyucuya katkı sağlayabilmeyi ve yeni bir pencere açmayı umut etmektedir.

Literatür Taraması

Literatür taraması aşamasında sürdürülebilir kalkınma konusunda birçok yayın olduğu görülmüştür. Ancak ilgili yayınların değerlendirilmesinde İslami finans, insani finans ve etik finans ile bağlantı kurulmuş olan çalışmalar dikkate alınmıştır.

Korkut ve Bulut (2022) çalışmalarında yeni bir ekonomik paradigma arayışının sonucu olarak ortaya çıkan sürdürülebilirlik ve insani finans kavramlarını inlemişlerdir. Çalışmada günümüz modern finansal sorunlarının temelinde kapitalizm ve bunun ürettiği mekanizmalar olduğunu savunurlarken bu durumdan kurtulmanın sorumlu üretim ve tüketim davranışlarının geliştirilmesine bağlı olduğunu belirtmişlerdir. İnsan merkezli, varlığa dayanan ve reel sektörü destekleyen bir finansal yapı gerekliliğini ortaya koyarlarken de İnsani finansı temsil eden İslami finans çabalarının artırılması gerektiği vurgulanmıştır.

Aysan ve Büyükdeniz (2022) sürdürülebilir ekonominin yeşil tahviller yoluyla finansmanı üzerine yaptıkları çalışmalarında tabiatın ve sakinlerinin iklim değişiklikleri nedeniyle risk içerisinde olduklarına dikkat çekmektedir. Tüm canlıların daha iyi bir yaşama sahip olması için öneriler olsa da bu çözümlerin genelde pratikten uzak kaldığı ifade edilmiştir. Tüm önerilerin hayata geçirilmesi ve olumlu sonuçlar alınması ise sürdürülebilir ekonomi anlayışının benimsenmesi ile mümkündür. Bu amacın gerçekleştirilmesi adına sermaye piyasaları iyi bir araç olarak değerlendirilmelidir. Çalışma sürdürülebilir ekonominin finansmanında borçlandırma araçlarının önemi, yeşil tahviller ve süreçle ilgili bazı hukuki, finansal ve sınıflandırma problemlerini ele almaktadır.

Gedikli ve Gökırmak (2021) çalışmalarında katılım bankalarının sürdürülebilir kalkınma faaliyetleri üzerine bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Araştırmada katılım bankalarının hangi faaliyetlere daha fazla alaka göstermeleri gerektiği yönünde tavsiyelerde bulunarak özellikle yeşil sukuk ve mikro kredi uygulamaları ile sürece destek verilebileceği ifade edilmiştir. Yanı sıra uluslararası örgütlerle iş birliği kurarak sosyal sorumluluk projelerinin yürütülmesi, kredi politikalarının yeşil finans anlayışı ile revize edilmesi ve müşteri odaklı bir yaklaşım sergilenmesi sürdürülebilir kalkınma amaçları açısından tavsiye edilmiştir. Bu faaliyetlerin ilerleyen safhalarda kurumlara ekonomik karlılık da getireceği ifade edilerek bu faydaya vurgu yapılmıştır.

Altun (2019) çalışmasında sürdürülebilirlik anlayışının geçmişten günümüze gelişimini incelemiştir. Çalışmanın temel araştırma kısmında ise sürdürülebilirlik anlayışının İslami finans ilkeleri ile uyumunu ortaya koymaya çalışmıştır. Buna bağlı olarak İslami bankaların (ve diğer İslami finansal kuruluşların) sürdürülebilirlik konusunda yapmış olduğu çabalar belirtilmiştir. Yapılan ampirik çalışma sonucunda ise sürdürülebilir kalkınma hedefleri; toplumsal eşitlik, adil gelir dağılımı, kaynakların itidalli kullanımı, tabiatın ve diğer canlıların korunması ilkelerinin İslami ilkelerle paralellik arz ettiği ancak İslami finansal kurumların uygulamada yetersiz kaldığı ve katma değerlerinin düşük olduğu tespit edilmiştir.

Rahman vd. (2018) İslami açıdan sürdürülebilir kalkınma konusunu Kuran ve hadisler ışığında incelemiştir. İnsanlığın hem ruhsal hem de fiziksel esenliğinin sağlanmasında önemli olduğunu düşündükleri sorular sorarak sürdürülebilir bir yaşamın ne denli hayati olduğunu vurgulamaya çalışmışlardır. Çalışmanın çevre sorunlarına ve İslam dünya görüşüne ilişkin bilgileri incelediği analiz sonucunda ise dinin insanlara çevre bilincini aşılama ve çevrenin sürdürülebilirliğinde önemli bir role sahip olduğunu tespit edilmiştir.

Chowdury (2016) çalışmasında İslam'da sürdürülebilir kalkınma kavramının oldukça kapsamlı olduğunu maddi, manevi ve ahlaki boyutları içerdiğini göstermeye çalışmaktadır. Bu nedenle Batılı kalkınma modellerinden ayrıldığını savunmaktadır. Kapitalist bir toplumda sürdürülebilir kalkınmanın temel amaçları kâr elde etmek ve maddi ihtiyaçları karşılamakken İslam'ın sürdürülebilir kalkınmadaki temel amacının insani değerlerin korunması ve üretimin sağlanması olduğunu ifade etmektedir.

Aliyev ve Aslanlı (2015) çalışmalarında sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarını incelemişlerdir. Ardından 33 İslam Ülkesinin sürdürülebilir kalkınmada ne durumda olduklarını anlamak adına Birleşmiş Milletler, OECD ve Avrupa Birliği göstergelerine göre (10 faktör) aralarında mukayeseli biçimde analize tabii tutulmuştur. Derleme türünde olan çalışma İslam ülkelerinin istenen seviyelerde olmadıklarını iddia ve birçok çalışmada olduğu gibi tekrar ederken klasikleşen sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uyulmasını tavsiye etmektedir.

Aysan ve Dumludağ (2014) “*Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*” adlı derleme eserlerine ülkeler arası uçuruma dönüşen kalkınma farklılıklarının sermaye birikimiyle açıklanamayacağını ve büyüme oranlarının bu farkları anlamlandırmada yeterli olmayacağıyla başlamaktadır. Bu düşüncenin bir tezahürü olarak yeni bir kalkınma yaklaşımının ortaya çıktığını, insanı ve tabiatı ilgilendiren daha saygılı ve ahlaki değişkenleri içinde barındırdığını vurgulamaktadır. Yeni yaklaşımın geçmiş salt ekonomik büyüme anlayışına göre daha gerçekçi ve yerinde bir bakış açısı olduğu ifade edilmiştir.

Barau (2004) çalışmasında çevre ve sürdürülebilir kalkınma konularını Kuranın ışığında tartışmıştır. Temel savunması, “*Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık (6:38); Andolsun ki biz bu Kuran'da insanlar için her türlü örneği verdik (18:54)*” ayeti kerimelerinden hareketle Kur'an-ı Kerim'in çevre ve kalkınma sorunlarının tamamı için zamanlara yaygın ve güvenilir hükümler koyduğudur.

Aras (2000) İslami finansal kurumlarının ülkemizde henüz banka olarak nitelendirilmediği bir süreçte ülkelerin kalkınmalarını dengeli hale getirmek ve ekonomik kalkınmayı sürekli hale getirmek için gerekli olanın tasarrufları artırmak olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışma varlıkların ekonomiye kazandırılması amacıyla tasarruf bilincinin inşasıyla ilişkilendirilerek SK nitelikli eğitim amacıyla da paraleldir. Çalışmasında ilgili dönemde özel finans kurumları olarak anılan kurumların muhafazakâr bireylerin birikimlerinin ekonomiye kazandırılmasının bu kurumlar eliyle yapılabileceği ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya katkı sunacağını ifade etmiştir. Çalışma ülkemizde erken dönemde yapılan sürdürülebilir kalkınma çalışmalarından biri olarak dikkat çekmektedir.

Yöntem

Çalışmada kaynak tarama yöntemi kullanılmıştır. Sürdürülebilirlik konusunda yapılmış olan mevcut çalışmalar incelenmiş ve özellikle İslami finans ile bağlantılı çalışmalar sistemli bir biçimde çalışmaya dahil edilmiştir.

Kaynak tarama belirli bir amaca yönelik olarak kaynakları tespit etme, okuma, inceleme, not alma ve değerlendirme süreçlerini içermektedir. Bu yönteme, en temel veri toplama yöntemlerinden biri olarak tüm bilimsel çalışmalarda başvurulmaktadır. Kaynak tarama eski çalışmaların kaybolmasını engellerken bilgiyi yeniden işleyerek güncel bilgilerle yeniden bir ürün ortaya koyma sürecidir. Bu yolla bilgide birikme, gelişim ve süreklilik sağlanmaktadır.

İslam İktisadı ve Finansının Sürdürülebilir Kalkınmaya Sunduğu Fırsatlar

İslami Bankacılık Uygulamaları

İslami finans ontolojisi gereğince insan ve toplumun kalkınmasını, gelişimini ve birbiriyle uyumunu öncelerken bireysel zararları engellemeye gayret eden büyük bir mefkureye, İslami ahkama dayanmaktadır. Son yıllarda ortaya çıkan sürdürülebilir finans, insani finans, etik finans ve yeşil finans gibi yeni arayışlar göstermiştir ki İslam'ın önerdiği iktisadi ve finansal hayata yakınsama gerçekleşmektedir. Bunun son örneği ise günümüzde sıkça karşımıza çıkan kalkınmada sürdürülebilirlik çalışmalarıdır. İslami finansal kurumlar ahlaki motivasyonları ve kalkınmaya etki edecek finansal motifleriyle SKA ile uyum içerisindedir. Dolayısıyla İslami finansın insani gelişmeye ve sürdürülebilir finansal kalkınmaya tesir etme kabiliyeti çok yüksek seviyededir.

Kapitalizmin ve ortaya koyduğu geleneksel bankacılık hizmetlerinin en belirgin özelliği her durum ve şartta yüksek getiriye veya kara odaklanmasıdır. Bu yüksek getirinin de gerçekleşmesi adına faizli işlemler yoğun bir biçimde uygulanmaktadır. Günümüz finansal kabullerine göre makul gibi gözükse de bu fonksiyon çoğu zaman üretimi ve yatırımı desteklemekten çok uzaktır. Finansal sistemden elde edilen (faize ilişkin) gelirler, sermaye sahibi olanların üretime dayalı riske katlanarak getiri elde etme eğilimlerini ortadan kaldıran bir fonksiyona dönüşmektedir. Emekten yoksun bu para kazanma biçimi kalkınmayı olumsuz etkilerken emeğin toplam üretimden aldığı payı giderek düşürmektedir. Dolayısıyla faiz fonksiyonu üretmeyi değil bankacılık sistemi içerisinde ataletle terk edilmiş bir sermaye biçimini desteklemektedir. Bunun öncelikle üretimi ve dolaylı bir biçimde kalkınmayı olumsuz yönde etkilediği göz ardı edilmemelidir.

İslami Finans ve bankacılık uygulamaları finansal işlemlerde emek yoksun geliri yani faiz reddetmektedir. Borca dayalı finansal düzeni ve benzer kazanımları reddederken bu tip bir sermaye büyümesinin fayda vermeyeceğini savunmaktadır. Bu nedenle sistem borçlu bireylerden ziyade riske ortak olan müşteri portföylerini oluşturmaya çalışmaktadır. Tabana yayılmış bir biçimde bireyler, yatırıma ve ticari aktivitelere fon sağlamalıdır. Finansman anlayışının temelinde üretime ve reel ekonomik faaliyetlere öncelik veren varlığa dayalı risk paylaşımçı bir süreç izlenmektedir. Dolayısıyla sisteme entegre olan fonlar sürekli bir biçimde reel sektör yatırımlarında ve gerçek bir varlığa dayalı ihtiyaçların karşılanmasında kullanılmaktadır. İslami finans isteklere, arzulara ve hazza ilişkin taleplerden ziyade gerçek ihtiyaçları karşılamaya kanalize olmuştur. Çünkü modern iktisadi düşüncenin ürettiği *kaynakların sınırlı, isteklerin sınırsız* olduğu finansal paradigmasına karşı çıkmaktadır. Bu sorunlu öğretinin sonucunda ortaya çıkan sınırsız üretim ve tüketim çılgınlığı tabiatın daha da zarar görmesine neden olurken karalar, denizler hatta hava endüstriyel atıklarla ve kirlilikle boğuşmaktadır. 2021 yıl sonu itibarıyla Dünya Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH) 94 trilyon doları yakalamış² (Alkin, 2021) ve tüm dünya halklarına yetecek seviyede mal ve hizmet üretimi gerçekleştirilmiştir. Buna rağmen ülkeler arasında adil paylaşım, finansal dengesizlikler, krizler, savaşlar ve yoksulluk gibi temel sorunlar giderek büyümektedir. Bu olumsuz durumun ve sürdürülemezlik halinin sebeplerinden biri de bu modern finansal sistemin olduğu düşünülmektedir. Çünkü sistem sürekli olarak borçlandırılmış insanın imaline katkı sağlamaktadır (Lazzarato, 2015). İslam iktisadı ve finansında ise kaynaklar sınırsız ancak ihtiyaçlar sınırlı iken insana düşen mutedil bir tüketim ve ihtiyaç karşılama biçiminin tercih

² 2022 yıl sonu itibarıyla Dünya Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH) 100 trilyon doları aşması beklenmektedir.

edilmesidir. Ancak bu şekilde gelecek nesillere hak ettikleri seviyede bir dünya mirası bırakılacaktır.

İslami finansın sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağladığı bir diğer önemli özelliği spekülasyon işlemlerden uzak durmasıdır. Yüksek kaldıraçlı reel ekonomiden bağımsız işlemlere izin verilmeyen sistemde sürdürülebilir finansal hizmetler sunulmaktadır. Bu gerçekçi ve yüksek belirsizliği reddeden yaklaşım finansal istikrara doğrudan katkı sağlamaktadır. Günümüzün yeni finans eğilimlerinde sıkça karşımıza çıkan *etik finans* veya *yeşil finans* kavramları özünde İslami finans ilke ve esaslarını benimsemektedir. Dolayısıyla İslami finansın kadim ahkamı, adı konulmasa da umdesinde sürdürülebilir kalkınma anlayışını barındırmaktadır. İslami finansın önerdiği tüm işlemler dayanak varlık üzerinden yürütülürken spekülasyon içeren veya risk transferi doğuran işlemler yerine riskin taraflarca paylaşılmasını gerektiren uygulamaları içermektedir.

2008 Mali Krizinde türev işlemleri minimum seviyede olan İslami finansal kurumlar kriz sürecinden çok az etkilenmişlerdir. Kriz dönemlerinde özellikle fark edilen olgu, İslami finansal kuruluşların daha sürdürülebilir ekonomik birimler olduğunu ortaya koymuştur (Utku, 2021). Kriz sonrasında İslami finansal kurumlar spekülasyon işlemlerden uzak olmaları ve sürdürülebilir bir zeminde faaliyet göstermeleri sebebiyle tüm dünyada ciddi bir ilgi uyandırmıştır. Vatikan'ın resmî yayın organı *L'Osservatore Romano*³ (2009), krizden kurtulmanın yolunun İslami bankacılığı uygulamak olduğuna ve dayandığı ahlaki kuralların finansal sisteme güven vererek nakit akışlarını artıracığına dikkat çekmiştir. Yazarlar Loretta Napoleoni ve Claudia Segre İslami finansın suni ekonomik balonları engellediğini, aşırı borçlanmayı, faizi, manipülasyon ve spekülasyonları yasakladığını belirterek Batılı bankaların sukuk olarak bilinen İslami tahvilleri teminat olarak kullanabileceklerini belirtmiştir (Bloomberg 2009, Washington Post 2009). İslami bankacılık uygulamaları, mal ve hizmet finansmanına aracılık etmesi sebebiyle reel sektörü doğrudan desteklerken üretime katkı sağlamaktadır. Bu özelliği İslami bankaları her türlü finansal duruma karşı daha sürdürülebilir kılmaktadır.

İslami Sosyal Finans Uygulamaları

Günümüzün SK amaçları finansman konusunda yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamak adına finansman işlevinin, tabiatı dikkate alan, döngüsel ekonomiye katkı sağlarken kapsayıcı büyümeye zemin hazırlar nitelikte olması önemli hale gelmiştir. Yatırımcı profili de benzer bir biçimde değişerek, yalnızca geçmiş mali performanslardan hareketle değil çevresel kaynakların korunması ve toplumsal kalkınmaya etkisi açısından yatırım kararlarını vermektedir. Önce insan perspektifi ile doğayı önemseyen ve yatırım kararlarında insani faktörleri önceleyen daha hassas bir yatırımcı kitlesi ortaya çıkmıştır. Bu dönüşümün sonucunda ise çevreye verilen zararın, kirli atıkların, karbon salımının azaltılması, çevrenin korunması ve yeşil finans uygulamalarının desteklenerek ekonomik kalkınmaya sürdürülebilir biçimde katkı sağlanması hedeflenmektedir. Yeşil finans *doğa dostu, tabiata katkı sağlayan veya düşük zarar içeren ürünlerin kullanılmasını veya bu meyanda girişimlerin desteklenmesini öngören finansal anlayış* olarak tanımlanabilir (Kuloğlu & Öncel, 2015). SKA'ya göre özellikle küçük ve orta ölçekli firmalar desteklenmeli ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine entegre olmuş yeşil kurumların ihdas edilmesi gerekmektedir.

³ Gazetede 4 Mart'ta yayınlanan makalede yer almaktadır

Reel sektörün finansmanı, İslami bankaların en başından beri kendilerini geleneksel bankalardan ayıran en temel özellik olarak vurguladıkları konu olmuştur. Benzer bir biçimde SKA, reel sektörde sürdürülebilirlik olgusunun benimsenmesini ve sektörün finansmanının devamlılığını önemsemektedir. Bu durum yeni finans anlayışının İslami finansın temel argümanlarına da yakınlaştığını göstermektedir. İslami bankalar özellikle son yıllarda hızlı bir biçimde adapte oldukları SKH gereğince yeşil sukuk enstrümanı ile insan ve çevre odaklı sürdürülebilir amaçlara hizmet etmektedir. Yeşil sukuk, şer'i kurallara uygun faaliyet konularına giren çevre dostu projeleri finanse etmeyi amaçlayan yatırım aracı olarak tanımlanabilir (Ela, 2019). Sukuk geleneksel borçlanma senetlerinden farklı olarak varlığa dayalı bir ürün olması sebebiyle spekülasyondan uzak ve daha sürdürülebilir bir finansman vadetmektedir. İslami finansın süregelen reel ekonomik faaliyetleri ve yeşil sukuk uygulamaları sürdürülebilir finansman sağlama amacıyla paralellik arz etmektedir. Muhtemeldir ki İslami finansal ilkeler ile SKA'nın bu denli uyumu, finansal piyasalarda İslami finansal kurumları SKA'ya en hızlı biçimde entegre olabilen kurumlar haline getirecektir.

İslam İktisadı ve finansını yalnızca organize piyasalar üzerinden okumak hatalı bir yaklaşım olacaktır. Çünkü (Müslüman toplumlar açısından) İslami sosyal finans denildiğinde çoğu zaman finansal piyasalar dışındaki emir ve uygulamalar akla gelmektedir. İslam dini, toplumda yoksulluğun azaltılması, gelirin adil paylaşılması, zenginin fakirin haliyle hemhal olması ve sosyal kesimler arasında ünsiyetin artırılması noktasında ciddi finansal emirler içermektedir. Bu emirlere uymak ise iman etmenin bir vecibesi olarak bildirilmektedir. Bu emirlerin en önemlisi zekât olarak karşımıza çıkarken vakıf, kooperatifler, sadaka, fitre, infak, hibe ve karz-ı hasen gibi farklı konseptler İslam'ın sosyal finans uygulamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. 14 asırdır İslam dininin bu araçlarla önlemeye çalıştığı iktisadi ve içtimai sorunlar bugün SK amaçları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Temel bir mukayese ile İslami sosyal finans uygulamaları sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile benzer biçimde yoksulluğa (SKA1) ve açlığa son verme (SKA2), sağlıklı bireyler oluşturma (SKA3), nitelikli eğitim sağlama (SKA4), insana yakışır iş modelleri ve buna bağlı ekonomik büyüme (SKA8), eşitsizliklerin azaltılması (SKA10) ve sorumlu tüketim ve üretim bilinci oluşturmaya (SKA12) amaçlamaktadır. Doğrudan değinilmeyen diğer amaçlara ise İslam, tali biçimlerde ulaşmayı insani bir sorumluluk olarak bildirmektedir. Sözgelimi insanlık için temiz su kaynakları ve sıhhi koşulların (SKA6) sağlanması İslam toplum önerisinin beklenen bir sonucu olup özelde bir sorun olarak incelenmemiştir.

İslami sosyal finans uygulamaları hayır amacıyla yapılan ve kâr amacı güdülmeyen faaliyetleri içermektedir. Uzun yıllardır İslami finansal hizmet incelemelerinde daha çok Allah ile insan arasında cereyan eden bir ilişki biçimi gibi değerlendirilerek daha az araştırılmış konulardır. Uygulamalar tarafına bakıldığında da benzer bir sonuç görülür. Yani bu uygulamalar kurumsallaşmaktan çok uzak kalmış finansal konseptler olmuşlardır. Bu nedenle İslami sosyal finansın toplumda ekonomik yansımalarının test edilmesi mümkün olmamıştır.

Zekât

Zekât, İslam'ın zenginlik ölçüsü olarak belirlediği nisap miktarınca finansal varlığa sahip olan kimselerin, Kuran'da belirlenmiş olan sınıflara Allah rızası için vermesi gereken miktarı ifade etmektedir (DİB, 2022). Zekât finansal bir ödev olmakla birlikte İslam'ın belirlediği Müslüman olma alametleri olarak ifade edilen İslam'ın beş şartından biri olarak karşımıza çıkar. Zekât, geçmişte Müslüman devletlerce (Osmanlı vb.) vergi gibi konumlandırılarak devlet eliyle toplanan ve ilgili taraflara aktarılan bir kurumsal yapı olmuştur. Günümüzde Malezya, Endonezya ve BAE gibi hala zekâtı devlet kurumları üzerinden toplayan veya devletle ilişkili alternatif uygulamalar üreten yapılar görülse de Türkiye gibi ülkelerde zekâtın tasarrufu bireylere bırakılmış vicdani bir görev olarak ifa edilmektedir. Kişiler yaygın

bir biçimde görülen elden zekât verebildikleri gibi vakıf ve dernekler (STK'lar) üzerinden de zekât görevlerini yerine getirmektedir. Zekâtın verilebileceği sınıflar Kuranı Kerimde açık bir biçimde belirtilmiştir. Bunlar, *Fakirler ve miskinler* (tabii ve aslî ihtiyaçlarını temin edemeyecek derecede fakir/yoksul olanlar), *Âmiller* (zekâta ait toplama veya dağıtma gibi işlerde çalışan kişiler), *Müellefe-i Kulûb* (Kalpleri kazanılmak istenen kişileri ifade ederken, inanmayan ancak kalpleri İslam'a ısınması muhtemel ve İslam'a faydalı olan kişiler), *Köle ve Câriyeler* (hürriyet yoksunluğu yaşayan ve bu durumdan kurtarılması bedele bağlı kimseler), *Borçlular* (Borcu olan ve nisap miktarınca varlığı bulunmayan kişiler), *Allah yolunda olanlar* (Allah rızasını kazanmak adına her türlü hayırlı işte çalışan ve gayret gösteren kişiler) ve *Yolcular* (memleketinin dışında farklı bir yerde bulunan ve orada herhangi bir varlığı olmayanlar)'dır. Yanı sıra zekâtın kesinlikle verilemeyeceği taraflar da bulunmaktadır. Bunlar ise; ana, baba, eş, çocuklar, Müslüman olmayanlar, zenginler, Hz. Peygamber'in soyundan gelenlerdir. Zekâtın gerekli taraflara verilmemesi halinde öncelikle bu farz yerine getirilmemiş kabul edilirken sosyal ve ekonomik açıdan murad edilen sonuçlar gerçekleşmemiş kabul edilmektedir (Salihoğlu, 2013).

Zekât emrinin verenden ziyade zekâtı almaya uygun tarafların refahını etkiliyor olması, İslam'ın toplumda finansal dezavantajlı kesimlerin ekonomik sürdürülebilirliğini dikkate aldığını göstermektedir. Bu tezin belki de en belirgin örneği; Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)⁴ tarafından oluşturulan *Mülteci Zekât Fonu*'dur. Mülteci Zekât Fonu aracılığıyla 2019 yılında 38 milyon ABD doları toplanarak Yemen, Bangladeş, Ürdün, Lübnan, Pakistan, Mısır, Nijerya, Irak, Moritanya ve Hindistan'da sıkıntı çeken yoksullara, mültecilere ve ailelerine (yaklaşık 650 bin kişiye) destek sağlamıştır. Fon 2021'in ilk 6 ayında ise 584.000 kişiye yardım sağlamıştır. Benzer biçimde IFRC ve Malezya Zekât Konseyi iş birliğiyle zekât fonu oluşturularak su sıkıntısı çeken Kenya için temiz suya ulaşım ve tarım alanlarını sulama desteği sağlanmıştır. Bu uygulama ile SKA'nın 2 temel amacı olan temiz suya erişim ve sürdürülebilir tarım desteklenebilmiştir (Erdal, 2021 & Emirates News Agency, 2022). Bu uygulamalar zekâtın tüm dezavantajlı gruplara sağlayabileceği sosyo-ekonomik katkıları görebilmek adına önemli bulunmaktadır. Zekâtın daha sistematik ve kurumsal biçimde ele alınmasıyla potansiyelinin daha net ortaya koyulabileceği ve modern sürdürülebilir kalkınma amaçlarına katkısının artacağı tahmin edilebilir.

Vakıf

İslami sosyal finansın önemli bir diğer aracı olan vakıflar, geçmişte devletin üstlendiği birçok sosyal ve ekonomik ihtiyacı karşılamış birimlerdir. Günümüzde vakıfların fonksiyonu bu denli güçlü olmasa da hala aynı işlevi yürütmektedirler. SKA'nın temel amaçlarından yoksulluğun azaltılması, fakirlerin gözetil, iklim eylemleri, temiz içme suyu veya eğitim ihtiyaçları gibi farklı hizmet yelpazeleri ile sürdürülebilir kalkınma için ciddi bir alternatif olmaktadır. Vakıf; bir malın maliki tarafından yoksulun, fakirin veya farklı kesimlerin ihtiyaçlarının karşılanması adına ebediyen (hayır amacıyla) tahsis edilmesi şeklinde tanımlanabilir. Vakfedilen malın menfaati insanlara ait iken malın kendisi Allah'ın mülkü olarak kabul edilmektedir. Bu malların temlik veya temellükü mümkün değildir. Tanımdan hareketle vakıflar, refahın toplumsal kesimler arasında adaletli bir biçimde dağıtılması adına faaliyet gösteren ve sürekliliği olan kurumlardır.

Vakıflar geçmişten bugüne toplumda yardımlaşma ve dayanışmanın kurumsallaşmış halidir. Vakıflar tüm dünyada insanlığın refahını artırmak ve daha iyi yaşam şartlarına

⁴ Müslüman Dünya Birliği, UNHCR, Birleşmiş Milletler Mülteci Ajansı ortak projesidir.

kavuşmasını sağlamak için faaliyet yürüten sistemlerdir. Vakıfların İslam'da ayrı bir yeri bulunmaktadır. Vakıf müessesine Kuran'da doğrudan değinilmese de dolaylı biçimde bağlantı kurulan ayetler bulunmaktadır. Ali İmran suresinin (92.) "*Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir.*" ayeti kerimesi İslam Hukukçuları tarafından ittifakla vakıf ile ilişkilendirilmektedir. Bu ayeti kerime sonrasında sahabeden bazı kişilerin mallarını Müslümanların faydasına vakfettiği bilinmektedir. Yanı sıra Peygamberin (sav) hadisi şerifleri ve sahabenin uygulamaları ile vakıf faaliyetleri daha güçlü hale gelmektedir. Peygamberin (sav) ifade ettiği

"İnsanın ölümünden sonra ancak üç şekilde ameli kesilmez, ilki sadaka-i cariye, ikincisi fayda veren ilim ve kendisine dua eden salih evlattır"

"İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır. Malın en hayırlısı Allah yolunda harcanandır. Vakfın en hayırlısı da insanların en çok duydukları ihtiyacı karşılayandır."

mealindeki hadisi şerifler ilgili dönem ve sonrasında vakıf faaliyetlerine olan önemi artırmıştır. Vakıflar sadaka-i cariye sınıfına giren ve özü itibariyle sürdürülebilir bir faaliyet olarak konumlandırılmalıdır (Furat, 2012). Yani ölümden sonra dahi devam eden faaliyetler hem toplumda ihtiyaç sahiplerine fayda sağlarken hem de malını vakfeden kişinin amel defterinin devamlılığını sağlamaktadır. İslam'da, insanın ölümden sonra herhangi bir amel işleyemeyeceği kabulüne karşılık bir istisna olan bu durum, vakıfları, Müslümanlar tarafından büyük gayretler gösterilen bir sosyal yardımlaşma ve hayır kurumlarına dönüştürmüştür. Bu sürecin bir sonucu olarak tüm İslam toplumlarında yüksek sayıda vakıflar olduğu görülmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğünün kayıtlarına göre; Osmanlı ve Selçuklu devletlerinden günümüze ulaşmış, ancak yöneticisi kalmamış vakıf sayısı 52.000 adettir. Bu vakıflar günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idare edilmektedir (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2022).

İslam'da vakıf faaliyetlerine bakıldığında insan, din, dil ayrımı gözetmeden gelirin ve refahın adil paylaşılması, imar faaliyetleri, eğitim faaliyetleri, sosyal faaliyetler, tabiata ilişkin faaliyetler ve hayvanata ilişkin birçok faaliyetler yürütüldüğü görülmektedir. Günümüz devlet anlayışı sosyal devlet anlayışıdır, dolayısıyla birçok temel hizmetin devlet tarafından yapılması gerektiği düşünülmektedir. Ancak İslam toplumlarında temel ihtiyaçların çoğu toplumun varlıklı insanları tarafından vakıflar aracılığıyla karşılanmıştır. Osmanlı örneğinde insanların günlük hayatında sürekli bir biçimde faydalandıkları camiiler, medreseler (okullar), çeşmeler, hastaneler, hanlar, hamamlar, köprüler ve imarethanelerin hemen hemen tamamı varlıklı kişiler tarafından yapılmış ve toplumun faydasına tesis edilmiştir. Devletin görevi çoğu zaman yalnızca toprakları korumak, can güvenliği sağlamak, asayiş ve toplumu yönetmekten ibarettir. Vakıf faaliyetlerinin zirve yaptığı Osmanlı toplumunda günümüzde dahi ulaşılamayan bir hassasiyet olduğu görülmektedir. Vakıf medeniyeti tanımlamasının hakkını vericesine Osmanlı'da ihdas edilen ilginç bazı vakıflar şunlardır; hastalara ilaç yapan vakıf, sokak hayvanlarına ekmek veren vakıf, yaz günlerinde soğuk su dağıtan vakıf, halkın ve yolcuların hayvanlarını sulayan vakıf, tohum saklayan vakıf, güvercinhane yaptıran vakıf, kitapları tamir eden vakıf, kızlara çeyiz hazırlayan vakıf, fakirlerin vergilerini ödeyen kadın vakfı, şehir estetiğini koruyan vakıf, Hristiyan esirleri kurtaran vakıf. Daha yüzlerce örneğin artırılabilceği bu hassas vakıf örnekleri insanlığın ve tüm diğer canlı varlıkların tüm ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde oluşturulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti devleti günümüzde vakıf faaliyetlerine geçmişinden aldığı ilhamla devam etmektedir. Yanı sıra toplum olarak yardımlaşma konusunda yüksek bir hassasiyet söz konudur. Her yıl farklı kurumlarca ve BM tarafından yayımlanan Küresel İnsani Yardım raporlarına göre Türkiye dünyada en çok insani yardım yapan ülke konumundadır (Euronews,

2022). Bu durum uzun yıllardır değişmemekte bağlı, yardım ve sadaka gibi doğrudan fakirlere yapılan faaliyetlere toplumca yüksek katılım göze çarpmaktadır. Bu gerçek vakıfların geliştirilmesi noktasında bir işaret olarak değerlendirilebilir. İslam İktisadi yaşamının bir gerçeği olan vakıflar günümüzde sürdürülebilir kalkınma amaçları olarak belirlenen başlıkların dahi ötesinde bir vizyona sahiptir. Bugün kaybedilmiş veya zayıf düşmüş gibi gözükten vakıf faaliyetlerinin geliştirilmesi toplumsal refaha katkı sağlarken sürdürülebilirlik konusuna tabana yayılmış bir farkındalık kazandırabilir. Vakfın potansiyelini anlamak bugün daha önemli hale gelirken dünyanın daha yaşanabilir bir yer olmasını sağlayacak en temel araçlardan biri olarak önemsenmesi elzemdir.

Bankacılık Dışı Finansman Araçları

İslami finans kavramı günümüzde çoğu zaman bankacılık olarak anlaşılmaktadır. Ancak bunun dışında da alternatif finansal İslami yöntemler bulunmaktadır. Bahsedeceğimiz bankacılık dışı alternatif finansal araçların artırılması dezavantajlı grupların finansmana erişim problemlerini ortadan kaldırarak sürdürülebilir kalkınma amaçlarına hizmet edebilecektir.

Sadaka: kavram Allah'ın rızasını kazanmak niyetiyle ihtiyaç sahiplerine yapılan gönüllü veya dini açıdan zorunlu maddi yardımları (para veya eşyayı) ifade etmektedir. Daha önce bahsedilen zekât zorunlu olan maddi yardımlardandır. Türkçede sadaka genellikle dilencilere yapılan yardımlar için kullanılan bir kavram olsa da daha geniş bir çerçeveye sahiptir. Kuranda sadakaya değişik biçimlerde değinilmektedir. Sadaka, kişinin kazandığını kendinden bilmemesi ve Allah'ın lütfu olduğunun bir göstergesi olarak imtihan aracı işlevi görür. Malın kişide emanet olduğu ve fakirin de bu kazançta hakkı olduğu ilkesinin bir yansımasıdır. Bu iyiliklerin karşılığında ise kendilerinde bereketin hasıl olacağı, küçük belaların def olacağı ve ölüm sonrasına dair kazanımlar elde edileceği ifade edilmektedir. Dolayısıyla Müslümanlar refahın adil paylaşılması ve paylaşılması konusunda yüksek motivasyona sahiptir. Sadaka bu özellikleriyle bütünüyle sürdürülebilir kalkınmaya insanın refahı boyutuyla katkı sağlamaktadır.

Sadaka 5 çeşittir ve tüm uygulamaların toplumsal bir faydası görülür. Birincisi, İslam'ın 5 şartından biri olan zekattır. İkincisi, Ramazan ayının sonunda verilen ve vacip bir emir olan *Sadaka-i fitır*'dir. Fitre olarak da ifade edilen bu uygulama yardımlaşma ve dayanışmanın bir gereği olarak insan bedeninin zekâtı olarak ifade edilmektedir. Bu vesileyle Ramazan'da fakir ve fukaraya küçük de olsa finansal destek sağlanmaktadır. Üçüncüsü, adak olarak kavramsallaşan "*kişinin sorumlu olmadığı halde bir işinin olması halinde hayır yapacağı sözünü Allaha vermesidir. Diğer bir deyişle Allaha borçlanmasıdır.*" Bu durumda ilgili borç kendisine vacip olmaktadır. Genellikle adaklar kurban kesmek biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Adak kesilmesi halinde ilgili kurbanın etinden adak sahibi, eşi ve kendi neslinden gelen herhangi biri yiyemez. İlgili adak yalnızca fakirlere ve muhtaçlara dağıtılabilir. Dördüncüsü, fidye ve kefarettir. Kişinin işlemiş olduğu suçlar veya hataların telafisi amacıyla ifa edilmesi farz olan bir emirdir. Malı olduğu halde hac etmemek veya ramazan ayında oruç tutmamak gibi hallerde kişiye farz olan mali bir yükümlülüktür. Fidye daha çok hata ve kusurdan dolayı oluşurken kefarettir ise dinen günah sayılan fiiller sonrası ortaya çıkmaktadır. Fidye ve kefaretin, kişinin kendi neslinden olmayan ve bakmakla yükümlü olmadığı fakir Müslümanlara verilmesi gerekmektedir. Sonuncusu ise gönüllü bağış olarak günümüzde toplumda sıkça uygulanan sadaka olarak karşımıza çıkmaktadır (Duman, 2008, s. 383-384).

Karz-ı Hasen: İslami finansman araçlarından biri olan yöntem, menfaat beklemeksizin Allah'ın rızasını kazanmak adına verilen nakit veya mekilat cinsi borcu ifade etmektedir. Bu borçlar aynıyle geri ödenmeli ve tarafların birbirine süreçte cefa vermemeleri özellikle bildirilmektedir. Günümüzde az sayıda kurumsal örneği bulunan karz-ı hasen finansmanı para

piyasalarından borç temin edemeyen taraflar için sermayeye erişim konusunda iyi bir alternatiftir. Ancak veren taraf açısından dünyevi bir fayda üretmediği kanaati sebebiyle çoğu zaman aile içi veya yakın ilişkili bireyler arasında cereyan etmektedir. İslam'ın önerdiği iktisadi davranışlardan biri olarak bu yöntemin iyi anlatılabilmesi finansmana erişim konusunda sıkıntı çeken taraflar açısından büyük önem arz etmektedir. Yöntem dünyevi kazancı malın bereketleneceği üzerinden açıklarken Kuran'ın ifadesiyle “Allah'a borç vermek” olarak ifade edilen karzın uhrevi karşılığının daha büyük olacağı vurgulanmaktadır (Canbaz, 2020: 64). Günümüz Türkiye'sinde vakıf şeklinde tek örneği görülmektedir. Bu vakıf evlenmek isteyip de maddi imkânsızlıklar nedeniyle evlenemeyen çiftlere faizsiz borç temin etmektedir⁵. Vakıf 2 yıl içerisinde talep edenlere 10 milyon lira tutarında karz-ı hasen desteği vererek 192 çiftin evlenmesine vesile olmuş ve toplumsal sürdürülebilirliğe katkı sağlamıştır (Karz-ı Hasen Vakfı, 2022). Karz-ı hasen sürdürülebilir kalkınmanın amaçlarından biri olan herkesin finansmana adil bir biçimde erişimine katkı sağlamaktadır.

İslami Mikro Finans: Bu uygulama karz-ı hasene benzer biçimde düşük gelirli tarafların finansal sistemde karşılaştıkları dezavantajları ortadan kaldırmayı amaçlayan bir finansman modelidir. Odak noktası sermayesi olmayan müteşebbislerin küçük desteklerle ekonomik hayata katılmaları ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya destek vermeleridir. Geleneksel bankacılık sektörü kredi desteklerinde geçmiş iyi tecrübeler, teminat, kredibilite veya kefalet gibi değişkenleri dikkate alırken bu konular yoksul kesimlerin finansmana erişimini sınırlandırmaktadır. Yanı sıra erken aşama girişimlerde var olan yüksek risk kredi verme süreçlerini olumsuz etkilemektedir. İslami mikro finans ise ortaklık, faizsiz borç veya enflasyona endekli borç vererek erken aşama müteşebbisleri desteklemekte ısrar etmektedir (Özdemir, 2019). Erken aşama girişimlere fırsat verilerek potansiyellerinin test edilmesi ile sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin güç kazanacağı açıktır. İslami mikro finans uygulamaları Bangladeş, Pakistan, Endonezya gibi ülkelerde yürütülürken ülkemizde henüz farkındalık düzeyi düşük seviyelerdedir. Türkiye'de dernek⁶ düzeyinde tek örneği bulunan İslami mikro finans uygulamalarının geliştirilmesiyle finansmana adil erişim, insanın ve toplumun kalkınmasının devamlı hale getirebileceği düşünülmektedir. Yanı sıra faizli borca dayalı mikro finans uygulamalarının görüldüğü ülkemizde İslami mikro finansın daha belirgin hale getirilmesi ve kalkınmaya etki eden pozitif sonuçlarının görünür kılınması önemlidir.

İslami Kitle Fonlaması: Bu yöntem modern finansın ürettiği bir konsept olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumsal düzeyde henüz 20 yıllık bir geçmişi bulunan kitle fonlamasının (KF) 4 farklı modeli bulunmaktadır. Bu modeller, başa dayalı KF, ödüle dayalı KF, ortaklığa dayalı KF ve borca dayalı KF'dir. Kitle fonlamasında süreçler internet üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu yöntem müteşebbislerin projelerini bir KF platformu üzerinden açık erişimle toplumla paylaşmasını ve finansman çağrısı yapmasını sağlamaktadır. Projeye destek vermek isteyenler ise online olarak girişime katkı sağlayabilmektedir. Amerika ve Avrupa'da erken aşama girişimciler için ciddi bir alternatif finansman aracı olan yöntem kişilerin projelerini gerçekleştirmelerine destek sağlamaktadır. Herhangi bir teminat veya kefaletin aranmadığı yöntem projelerin potansiyeline göre kişilere finansmana adil erişim fırsatı sunmaktadır (Çonkar & Canbaz, 2018). Ülkemizde ortaklığa dayalı ve borca dayalı modellerle yürütülen yöntem ortaklık modeli bağlamında özü itibarıyla İslami bir finansman aracıdır. 2019 yılında mevzuata kavuşan yöntemde projeler %90'nın üzerinde fonlanmaktadır (Fonbulucu,

⁵ Karz-ı Hasen Vakfı – Mehmet Koca başkanlığında faaliyetlerine devam etmektedir.

⁶ Detaylı bilgi için iksar.org.tr incelenebilir.

2022, Fonangels, 2022). Bu açıdan ilgili yöntemin sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya istikrarlı finansman tecrübesiyle yapabileceği katkılar çok büyüktür.

İslam İktisadı ve Finansı Eğitimi

Sürdürülebilir kalkınmanın 17 amacından biri olan nitelikli eğitimde temelde okullaşmanın artırılması ve toplumda okula gitmeyenlerin oranının en aza indirilmesi planı yatmaktadır. Her bir birey için kapsayıcı, kaliteli eğitimler sağlanarak yaşam boyu öğrenmenin desteklenmesi hedeflenmektedir. Bu vesileyle toplumlarda okuma yazma oranı azaltılacak, kırsal ve kentsel kesimler arasındaki eğitim açığı kapatılacak ve tüm taraflara eşit eğitim hakkı sunulacaktır. Bu faaliyetler sonucunda kazanılan eğitilmiş bireylerin yoksulluk girdabından kurtulmasının daha mümkün olduğu düşünülmektedir. Ayrıca toplumu oluşturan kesimlerin arasındaki azalan eğitim farkıyla hoşgörünün gelişeceğine ve barışçıl bir toplumun inşa edileceğine inanılmaktadır. Nitelikli eğitim amacının da kendi altında on tematik hedefi bulunmaktadır. Bu başlıklar ise aşağıdaki şekildedir.

Şekil 2: Nitelikli Eğitim Amacı Tematik Hedefleri

Kaynak: (United Nations, 2022)

Tematik hedeflerden de anlaşıldığı üzere nitelikli eğitim sağlanarak bireysel kalkınma, ardından sürdürülebilir toplumsal kalkınma sağlanabilecektir. Eğitimin çerçevesine bakıldığında ise hem pozitif bilimlerde hem de beşerî bilimlerde kalifiye insan yetiştirilmesi önemsenmektedir. Teknik açıdan yeterli olduğu kadar insani açıdan da duyarlı bireyler toplumların geleceğini sürekli kılacaktır.

Nitelikli eğitimin nitelikli bireyleri inşa etmede önemli olduğu ve bu amacın gelecek nesillere doğrudan katkı sağlayacağı muhakkaktır. Yanı sıra ekonomik kalkınmayı sürdürülebilir kılmak yine entelektüel, çalışkan ve ahlâklı bireylerin varlığına bağlıdır. İlkel kalkınma yaklaşımı olan ve modernleşme dönemi ile realize edilen yüksek sanayileşme, iktisat ile ahlâk bilimini birbirinden bağımsız iki unsur haline getirmiştir. Bu ayrılık “homo-economicus” insan modelini ortaya çıkarırken sürdürülebilir kalkınmada hedef haline gelen ve çözülmesi gereken tüm sorunların da başlangıcı olmuştur. Sürdürülebilir kalkınmanın çözmeye çalıştığı bir diğer sorun hedonist bir yapıya dönüşen çılgın tüketim davranışlarıdır. Sürdürülebilir kalkınma hareketinin hakikatte insanın aslına rücûu reaksiyonu olduğunu görmek gerekmektedir. Sanayileşme öncesinde sahip olduğumuz kaynakların hızla tüketilmesi ve gezegende yaşamın zorlaşması, kalkınma anlayışında insanı ve tabiatı ihya etmenin bir zaruret olduğunu hatırlatmıştır.

Nitelikli eğitim amaçları doğrultusunda İslam iktisadı ve finansı öğretileri bireylerin iyi yetiştirilmesine ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayabilir. Bu katkı hem bireysel hem de toplumsal açıdan birçok fırsatlar barındırmaktadır. İslam iktisadı ve finansı (İİF) kişileri bencil olmaktan, çıkarlarını öncelemekten ve salt ekonomik faydaya odaklanmaktan men etmektedir. Toplum maslahatının öncelendiği bir finansal anlayış olarak İslam iktisadı klasik öğretilerin ötesinde bir anlayışa sahiptir. İslam, ekonomide var olan kaynakların sınırlı olduğu başlangıç tezini kabul etmez. Kaynakların Allah'tan geldiğine olan inanç bu konuda mutedil ve endişeye kapılmayan insan modelini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca isteklerin sınırsızlığı İİF açısından anlamlı bir teori değildir. Çünkü İslam'da insanın harcamalarında veya tüketiminde aşırıya kaçmaması, mutedil yani orta kararda olması emredilmektedir. İfrat ve tefrit olarak ifade edilen uç noktalarda olmamak fitrata en uygun olandır. Harcamalarda savurganlık yapmak/israf yasaklanırken harcamalarda çok düşük seviyelerde kalmak yani cimrilik benzer biçimde kötü bir haslet olarak çokça vurgulanmıştır. İsrâf ile ilgili bazı ayeti kerimeler aşağıdaki şekildedir.

“Rahman'ın kulları harcama yaptıkları zaman ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler; harcamaları bu ikisi arasında makul bir dengeye göre olur.” (Furkân, 25/67)

“Ey Âdemoğulları! (...) Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.” (A'râf, 7/31)

“Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın.” (İsrâ, 17/29); “Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir.” (İsrâ, 17/26-27)

Diğer taraftan insanın bir işte emeğinin ve gayretinin önemi *“insana ancak çalıştığıının karşılığı vardır”* ayetiyle⁷ bayraklaşmıştır. Bu ifadeden hareketle haksız kazanımlar, faiz, sömürü, aldatma, hile, hırsızlık ve benzer emek yoksun yollarla elde edilen faydalar İslam'ın önerdiği insan modelinde bulunmayacaktır. İktisadi hayatın devamı adına ticaret Peygamber'in (sav) ve sahabenin örneğinde övülmektedir. Ticaret bir rızık kapısı olarak ifade edilmiş ve *“Rızkın onda dokuzu ticarettedir.”* hadisi şerifiyle Müslümanlar ticari hayata teşvik edilmiştir. Ticari hayat toplumun ekonomik kalkınmasında önemli saç ayaklarından biri olarak günümüzde de geliştirilmeye çalışılan bir konu olarak önemini sürdürmektedir. İslam'ın bunu asırlar öncesinden tavsiye etmesi sürdürülebilir iktisadi hayat kavramına verdiği önemi göstermektedir. Ticaretin belirli ellerde birikmesi istenmemiş geliştirilmesi adına *“ahi teşkilatı”* gibi kurumsal yapılar kurularak ticari ilişkilerde dahi rekabetin önüne kardeşlik ahlakı konulmuştur. Bu birimler birbirlerini destekleyen yeri geldiğinde finansal sorunları çözen mekanizmalar olmuşlardır.

Finansman konusunda günümüz kabullerinin aksine İİF ortaklığı teşvik etmektedir. Bu yolla riskin transfer edilmesinden ziyade taraflarca paylaşılması tavsiye edilmektedir. Riskler taraflarca ortaklaşa üstlenilecek kar veya zarar halinde taraflar benzer bir biçimde hak elde edeceklerdir. Taraflar finansman nedeniyle birbirini sömürmeyecek ve haksız kazanç ihtimali ortadan kalkacaktır. Ortaklık dışında yukarıda ifade edilen faizsiz borç verme veya yardım kanalları ile de insanlar arasında uhuvvetin ve toplumsal dayanışmanın artırılması amaçlanmıştır. Bu finansal modeller toplumsal dayanışmanın yok olmaya yüz tuttuğu günümüzde en çok ihtiyaç duyulan finansal beklentilerden olsa gerektir. Retorik düzeyde kalan modern ticaret etiğinin gerçek bir finansal ahlak ile dönüşümü gerekmektedir. Bu dönüşümün

⁷ (Necm Suresi, 53/39)

islami finans ile başarılabilmesi halinde sürdürülebilir iktisadi hayat ve kalkınmanın daha kolay olabileceği düşünülmektedir.

Sonuç

İnsani gelişme, sosyo-ekonomik gelişme ve çevre üçlü bir yapıda dikkate alınmadığı sürece güzel bir dünyanın varlığı düşünülemez. Sürdürülebilir kalkınma çabaları bu kanaatin bir yansıması olarak tüm insanlığın önünde bir görev olarak durmaktadır. Çevresel ve finansal sorunların had safhaya ulaştığı günümüzde sürdürülebilirlik çabaları sorunların çözümü noktasında öncelikle düşünülmesi gereken bir konu haline gelmiştir. Her şeye rağmen 70'lerden bu yana ortaya koyulan sürdürülebilirlik çabalarının modern kapitalist sistemler ve kurumların başat unsur olduğu bu zamanlarda henüz beklenen sonuçları üretilmediği görülmektedir. Konu hakkındaki küresel farkındalığın dahi geri dönülemez noktalara gelindiğinde oluşması tesadüfi değildir. Had safhada yaşanan yoksulluk, açlık, susuzluk, kuraklık, adaletsizlikler, gereksiz kitle üretimi, çılgınca tüketilen besinler, doğa ve en önemlisi tüketilen insan faktörü yeni bir paradigma olarak tüm canlıları merkezine alan gerçek bir anlayış değişimine ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada serdedilen düşüncelerle birlikte İslam İktisadı ve Finansı anlayışının, kabullerinin ve üreteceği insan modelinin sürdürülebilir kalkınma amaçlarına hizmet edebileceği ortaya koyulmaya çalışılmıştır. İslam'ın önerdiği iktisadi ve toplumsal yapının geciktirilmesi halinde ise tabiatın, hayvanatın ve diğer tüm canlıların bu geri döndürülemez süreçten olumsuz etkileneceği düşünülmektedir. Günümüzde zımnen de olsa insani, etik veya ahlaki finans çabaları İslam'ın önerdiği modele bir benzeşme sürecidir. Benzer bir biçimde sürdürülebilir kalkınma çabalarının büyük bir bölümü İslam'ın temel varsayımlarını desteklemektedir.

Sonuç olarak İslami olsun veya olmasın adil, insanın refahını destekleyen, tabiatı bir canlı gibi kabul eden, saygı duyan, hayvanata hakkını teslim eden yeni bir dünya düzenine ihtiyacımız bulunmaktadır. Mevcut bilgilerle sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile uyumlu olduğu görülen ve değişimi gerçekleştirmeye matuf bir sistem olarak İslam İktisadı ve Finansının bir alternatif olarak dikkate alınması gerekmektedir. Farkındalık çalışmalarının artırılması yoluyla Müslüman toplumların sürece hızlı entegrasyonu sağlanarak bu hususta rahatlıkla öncü rol oynanabilir.

Kaynakça

- Aliyev, E., & Aslanlı, K. (2015). İslam Ülkelerinin Sürdürülebilir Kalkınma Performansı: Kavramlar, Teoriler, Ölçümler. *Avrasya Etüdüleri*, 47(1), 37-70.
- Alkin, K. (2021). Küresel GSYH 2022'de 100 Trilyon Dolar. *Sabah Gazetesi*. Erişim: 29.12.2021
- Altun, F. (2019). İslami Finans için bir Gelişim Alanı Olarak Sürdürülebilirlik: Katılım Bankası Kurumsal Müşterileri Üzerine Ampirik bir Araştırma. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aras, O. N. (2000). Türkiye'nin Kalkınma Sorunu ve Çözüm Noktasında Özel Finans Kurumları. *Journal of Qafqaz University*, 3(1), 93-110.
- Aysan, A. F., & Büyükdeniz, T. (2022). Döngüsel Ekonominin Sermaye Piyasaları Yoluyla Finansmanı: Yeşil Tahviller. M. Bulut, & C. Korkut (Dü) içinde, *Döngüsel Ekonomi ve Sürdürülebilir Hayat* (s. 23-44). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Aysan, A. F., & Dumludağ, D. (2014). Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar. Ankara: İmge Yayınevi.
- Barau, A. S. (2004). *Environment and Sustainable Development in the Quran*. Kano: International Institute of Islamic Thought.

- Bloomberg. (2009). Vatican Says Islamic Finance May Help Western Banks in Crisis. Bloomberg. <https://www.cimer.org.au/wp-content/uploads/documents/vatican.pdf>, Erişim: 30.12.2021
- Canbaz, M. F. (2020). İslami Finansman ve Karz-ı Hasen. İstanbul: Nida Akademi.
- Chowdury, S. R. (2016). Sustainable Development: An Islamic Analysis. Religion and Humanity Studies, 89, 1-17.
- Çonkar, M. K., & Canbaz, M. F. (2018). Kitle Fonlaması Finansman Yöntemi: Türkiye’de Sistemin Geliştirilmesine Yönelik Öneriler. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 5(2), 119-132.
- Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2022). Çevreye Vefa Müminin Şiarıdır. s. 1. Erişim: 05.06.2022
- Diyanet İşleri Başkanlığı - DİB. (2022, Mayıs 26). Din İşleri Yüksek Kurulu. Diyanet İşleri Başkanlığı: <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/391/zekat-nedir-> Erişim: 01.06.2022
- Duman, A. (2008). Sadaka. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (s. 383-384). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ela, M. (2019). Yeşil Sukuk ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 26(1), 221 - 237.
- Erdal, M. B. (2021). İslami Finans Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına Nasıl Katkı Sağlayabilir? Vadi İktisat, s. 1. Erişim: 02.06.2022
- Euronews. (2022). Türkiye insani yardımda dünya lideri. euronews: <https://tr.euronews.com/2018/06/21/turkiye-insani-yard-mda-zirvede> Erişim: 02.06.2022
- Fonangels. (2022). Fonangels Tüm Projeler. Fonangels: <https://fonangels.com/MainPage>, Erişim: 31.05.2022
- Fonbulucu. (2022). Fonbulucu Kampanya Durumu. Fonbulucu: <https://invest.fonbulucu.com/kampanyalar?state=302>, Erişim: 31.05.2022
- Furat, A. H. (2012). İslam Hukukunda Vakıf Akdinin Bağlayıcılığı. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (27), 61-84.
- Gedikli, E. Y., & Gökırmak, H. (2021). Katılım Bankacılığı ve Sürdürülebilir Kalkınma Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 16(1), 75-93.
- Karz-ı Hasen Vakfı. (2022). Karz-ı Hasen Vakfı. Karz-ı Hasen Vakfı: <https://karzihaseenvakfi.com>, Erişim: 31.05.2022
- Korkut, C., & Bulut, M. (2022). Yeni Bir Ekonomik Paradigma Arayışı İçinde Döngüsel Ekonomi ve İnsani Finans. M. Bulut, & C. Korkut (Dü) içinde, Döngüsel Ekonomi ve Sürdürülebilir Hayat (s. 1-22). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Kuloğlu, E., & Öncel, M. (2015). Yeşil Finans Uygulaması ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 2-19.
- Lazzarato, M. (2015). Borçlandırılmış İnsanın İmali. (M. Erşen, Çev.) İstanbul: Açılım Kitap.
- Özdemir, M. (2019). Katılım Bankaları ve İslami Mikrofinans: Türkiye’deki Mevcut Durum ve Öneriler. BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar, 13(2), 121-160.
- Rahman, A. H., Said, S., Salamun, H., Aziz, H., Adam, F., & Ahmad, W. I. (2018). Sustainable Development from Islamic Perspective. International Journal of Civil Engineering and Technology, 9(4), 985–992.
- Salihoğlu, M. (2013). Zekat. T. D. (TDV) içinde, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (s. 207-209). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Yayınları.
- United Nations. (1987). Report of the World Commission on Environment and Development - Our Common Future. San Francisco, Kaliforniya, ABD: United Nations.
- United Nations. (2022). UNDP Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları. UNDP Türkiye: <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>, Erişim: 24.02.2022

-
- Utku, M. (2021). Sürdürülebilir Stratejinin Önemi. *Katılım Finans Dergisi*, 5(26), 30.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü. (2022). Tarihte Vakıflar. Vakıflar Genel Müdürlüğü: vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/tarihte-vakiflar, Erişim: 30.05.2022
- WAM - Emirates News Agency. (2022). UNHCR: Mülteci Zekât Fonu 2021'in ilk 6 ayında 584.000 kişiye yarar sağladı. Emirates News Agency: <https://www.wam.ae/tr/details/1395303001771>, Erişim: 26.05.2022
- Washington Post. (2009). Muslim Demographics; Vatican Commentary on Banking Crisis; United Church of Christ Leadership. Washington Post, s. 2. https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/03/06/AR2009030603198_2.html, Erişim: 31.05.2022
- Zafir, C. Z. (2014). Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı. A. F. Aysan, & D. Dumludağ (Dü) içinde, *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar* (s. 243-275). Ankara: İmge Kitabevi.
- Zaman, A., & Qadir, J. (2020). Islamic Approaches To Sustainable Development. A. Zaman, J. Qadir, M. Saraç, & M. K. Hassan (Dü) içinde, *Islamic Perspective for Sustainable Financial System* (s. Mehmet Saraç, Mohammed Kabir Hassan). Istanbul - Turkey: Istanbul University Press. doi:10.26650/B/SS10.2020.017
-